

Ana Samardžić

Adam Mickiewicz University in Poznań

anna.samardzic@gmail.com

ORCID: 0000-0002-3086-5457

Data przysłania tekstu do redakcji: 07.06.2021

Data przyjęcia tekstu do druku: 21.06.2021

Životinje kroz prizmu jezika i kulture

**Слободан Новокмет. Називи животиња у српском
језику. Семантичка и лингвокултуролошка
анализа. Београд: Институт за српски језик
САНУ, 2020, 342 стр.**

ABSTRACT: Samardžić Ana, *Životinje kroz prizmu jezika i kulture* (Animals through the Prism of Language and Culture). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 21. Poznań 2021. Publishing House of the Poznań Society for the Advancement of the Arts and Sciences, Adam Mickiewicz University, pp. 279–292. ISSN 2084-3011.

The paper is a review which examines the semantic analysis offered in Slobodan Novokmet's study entitled "Animal Names in Serbian language – Semantic and Linguo-Cultural analysis." The monograph was published in 2020 by the Institute for the Serbian Language at the Serbian Academy of Sciences and Arts in Belgrade. Although lexicological and lexicographic in its nature, this monograph offers an interdisciplinary approach to the study of animal names in the Serbian language, combining methods of traditional linguistics, i. e. componential analysis, and the increasingly popular linguocultural approach. The focus of the study is to research the mechanisms of semantic transfer within the meaning of lexemes denoting animals, such as metaphor and metonymy. The monograph also deals with the lexicographic definitions, offering the ways of their improvement.

KEYWORDS: lexicology; semantics; lexicography; linguoculturology; animal names

U novije se vreme u srpskoj lingvistici javlja sve više studija koje se okreću interdisciplinarnom pristupu, tj. težnji ka razrađivanju adekvatnog metodološkog aparata uz korišćenje teorija i metoda različitih disciplina kako bi se analizirani fenomeni mogli što celovitije predstaviti. Takva je i studija Slobodana Novokmeta pod naslovom *Nazivi životinja u srpskom jeziku. Semantička i lingvokulturološka analiza*, koju je objavio Institut za srpski jezik Srpske akademije nauka i umetnosti 2020. godine. Studija

pripada oblasti leksikologije i leksikografije, međutim, njen je doprinos znatno širi, budući da kombinuje zastarele ali proverene postavke strukturalne lingvistike i savremene metode kognitivne lingvistike i lingvokulturologije, koje pak u sadejstvu daju zadovoljavajuće rezultate.

Studija Slobodana Novokmeta bavi se semantikom zooloških leksičkih jedinica. Proučavanju značenja strukturalisti i kognitivisti, dve suprotstavljene struje u nauci o jeziku, ne pristupaju isto, međutim, dele shvatanje da značenja ne postoje sama za sebe, već da su kontekstualno uslovljena. U strukturalnoj, tj. tradicionalnoj lingvistici, kontekst predstavljaju sintagmatski i paradigmatički odnosi koji se uspostavljaju među znakovima unutar lingvističkog sistema, dok je u kognitivistici reč o eksternalizaciji značenja, te se ona ne posmatraju kao jezičke, već kao kognitivne strukture ukorenjene u obrascima znanja i verovanja (Taylor, 1995, 83–86). Kognitivna lingvistika se razvija 70-ih godina XX veka i uvodi interdisciplinarni pristup jeziku te zajedno s lingvokulturologijom, koja nastaje 90-ih godina, pripada tzv. antropocentričnoj paradigmi u proučavanju jezika, u čijem je središtu čovek. Jezik se u okviru ove paradigme posmatra kao kulturni i kognitivni fenomen. Lingvokulturologija nastoji odgovoriti na različita pitanja, a jedno od glavnih je kako kultura utiče na formiranje jezičkih koncepata (v. Barčot, 2017, 48). Važan pojam razrađen unutar lingvokulturologije jeste *jezička slika sveta*, koju Ježi Bartmiński definiše kao „zawartą w języku, różnie zwerbalizowaną interpretacją rzeczywistości dającą się ująć w postaci zespołu sądów o świecie” (Bartmiński, 2006, 12).

Monografija *Nazivi životinja u srpskom jeziku. Semantička i lingvokulturološka analiza* sastoji se od sledećih poglavlja: *Uvodne napomene, Teorijski okvir istraživanja, Semantička analiza sekundarnih značenja zooloških leksema – zoonimi kao materijalne realije i kreacije, Pojmovi koji pripadaju kulturi, prirodi, ljudskim, životinjskim i biljnim organizmima i onomastici, Sekundarne semantičke realizacije zooloških leksema koje se odnose na čoveka, Preporuke za unapređenje leksikografske obrade zooloških leksema i Zaključna razmatranja*. Svako je poglavlje podeljeno na odgovarajuća potpoglavlja, što doprinosi preglednosti i jasnoći. Studija obuhvata popis izvora i literature, imenski registar i registar pojmova, a na kraju je dat i rezime na engleskom i ruskom jeziku.

Uvodni deo monografije izuzetno je pregledan i sadrži sve elemente dobro koncipiranog naučnoistraživačkog rada. Autor najpre predstavlja

predmet analize, definiše korpus i precizira koje su jedinice obuhvaćene analizom, a koje pak ne. Monoleksičke zoološke jedinice, koje su i predmet studije, ekscerpirane su pre svega iz Rečnika SANU, pri čemu je jasno opisano koje je kriterijume autor koristio za uvrštavanje leksema u analizu, iz čega sledi da analizom nisu obuhvaćene terminološke sintagme ili, kako ih Novokmet naziva, višečlani spojevi poput *morsko prase*, *morski pas*, *vilin konjic*, *bodljikavo prase* i sl., nazivi čije prvo značenje u leksikografskoj definiciji nije određeno kao zoološko, somatizmi karakteristični za životinje, sekundarna značenja zooloških leksema koje upućuju na nazive nekih drugih životinjskih vrsta, lekseme čije značenje oblikuje ponavljanje istog tvorbenog modela, kao ni sintagme koje bi se mogle podvesti pod kategoriju izraza. Od iznimnog je značaja činjenica da autor posebno sagledava leksičke mehanizme odgovorne za aktivaciju sekundarnih značenja, dajući pritom i klasifikaciju zoološke leksike na osnovu sekundarnih semantičkih realizacija, što omogućava reviziju postojećih leksikografskih definicija. Osim leksičkog nivoa u obzir se uzimaju teritorijalni i vremenski aspekt, ali i funkcionalno-stilska raslojenost leksike.

Ciljevi istraživanja dobro su i jasno postavljeni. Osnovni cilj je ispitivanje polisemantičke disperzije zooloških leksema, imajući u vidu činjenicu da ih odlikuje višeznačnost. Do osnovnog cilja dolazi se putem sagledavanja semantičkih komponenata koje se odnose na fizički izgled, karakteristike i funkcije životinja, jer njihova aktivacija dovodi do semantičke derivacije, te autor koristi komponencijalnu analizu kako bi ustanovio koje se semantičke komponente odnosno seme aktiviraju u procesu semantičkog transfera, tj. metaforičke nominacije sa životinje na druge realije. Komponencijalna analiza u novije vreme nailazi na brojne kritike, međutim, pre svega onda kada je reč o analizi apstraktne leksike, a njena je manjkavost i u nepostojanju konačne liste semantičkih komponenata (Драгићевић, 2007, 78). U radu pak nedostaju reference koje bi uputile na teorijsko utemeljenje komponencijalne analize (npr. Lyons, 1977; Nida, 1979. i sl.). Reč je o izuzetno pogodnoj metodi u analizi konkretne leksike, što autor i pokazuje u svojoj studiji. Autorovi se ciljevi, što je vidljivo i u strukturi rada, odnose i na druge sfere – leksikografiju, gde se preispituju postojeće rečničke definicije i daju predlozi za leksikografsku obradu polisemantičkih leksema, ali i dopunjavanje već postojećih definicija, potom i za domen lingvokulturologije, gde je cilj utvrđivanje sema kolektivne

ekspresije u okviru srpskog jezika, što osvetljava pitanje kreiranja slike pojedinih životinja unutar srpske kulture, a samim tim i oblikovanje stereotipa. Činjenica je da čovek u konceptualizaciji sveta najpre polazi od telesnog, tj. perceptivnih sposobnosti, potom i iskustva (Barcelona, 2000, 6), međutim, kulturni faktor je takođe značajan, budući da nemaju sve životinje istu funkciju i ulogu na svakom prostoru.

U okviru posebnog potpoglavlja autor se osvrće na terminologiju te pozivajući se na lingvističku literaturu opravdava svoj odabir. Iako svečan činjenice da je termin *zoonim* danas u široj upotrebi u lingvističkim istraživanjima sa značenjem i vlastitog imena i naziva životinjske vrste ili jedinke, autor smatra da ovaj termin utemeljenje ima u onomastici, tj. da se odnosi pre svega na vlastita imena životinja, iako iz ruske lingvističke prakse prodire u srpsku i hrvatsku i sa drugim značenjem. Međutim, primećujemo da u studiji autor naporedo koristi termine *nazivi životinja*, *zoološke lekseme*, *zoolekseme* i *zoonimi*, te smatramo da bi terminologiju trebalo ujednačiti na osnovu donesenih argumenata.

Drugo poglavlje, naslovljeno *Teorijski okvir istraživanja*, polazi najpre od simbolike životinja i sažetog predstavljanja pojmova kao što su *antropomorfizam* i *zoomorfizam*. Životinje su pogodan izvorni domen za razvoj metaforičkih i metonimijskih značenja, međutim, sasvim je jasno da poimanje životinje ide dalje od čisto iskustvenog domena, prevashodno zbog njihovog značajnog mesta u mitologiji, narodnim obredima, religiji i kulturi uopšte, te se isprepletenost njihovog suživota sa čovekom vidi na različitim nivoima. To dovodi i do stvaranja različitih stereotipa jer su nasleđene predstave zasnovane na pretpostavkama koje se ne mogu proveriti (Mršević-Radović, 2008, VII). Antropomorfizacija ide dalje od pukih opservacija fizičkih karakteristika životinja. Ona podrazumeva pripisivanje čovekovih mentalnih karakteristika životinji. S jedne strane, kada životinjama atribuiramo ljudske osobine, antropomorfizacija čini da se one percipiraju kao moralni agensi koji se uklapaju u naše moralno rasuđivanje, a s druge strane, kada se ove odlike učvrste u kulturi i počnu da se reprodukuju u gotovom obliku, može se uočiti obrnut proces (Waśniewska, 2018, 6–7).

Potpoglavlje *Simbolika životinja u različitim kulturnim tradicijama* daje kraći pregled slike pojedinih životinja u kulturama diljem sveta, ali pre svega njihovu funkciju i značenje u okviru srpske kulture (pas, krava,

ruk, mrav itd.). Potpoglavlje *Istraživanja zooloških leksema u nauci o jeziku* predstavlja pregled literature o zoonimima u okviru onomastike, kognitivne lingvistike (istraživanje pojmovne metafore i metonimije), frazeologije i komparativne frazeologije kako bi se stekao bolji uvid u stavove nauke o jeziku prema ovim jedinicima, pri čemu autor zaključuje da u istraživanjima dominira interdisciplinarnost, tj. preplitanje lingvistike s kulturologijom, etnologijom, mitologijom i folkloristikom. Dalje sledi pregled proučavanja polisemije zoonima u srpskoj lingvistici. Polisemantičnost je odlika leksema opšteg leksičkog fonda, a ona je, kako navodi autor, „posledica bogatstva osnovnog semantičkog sadržaja, odnosno semantičkih elemenata u njemu” (str. 35). Za višeznačnost su odgovorni leksički i pojmovni mehanizmi kakvi su metafora, metonimija i sinegdoha. U poglavlju je ukratko predstavljeno metaforičko mapiranje, tj. prenos nominacije kod zoonima u radovima Darinke Gortan Premk, pri čemu se ukazuje i na druga istraživanja iz ove oblasti. Novokmet razlikuje dva pristupa proučavanju zooloških leksema: leksičko-semantički (lingvokulturološki) i formalno-semantički (gramatički) i daje prikaz i rezultate do kojih su došli autori koji su se bavili proučavanjem zooloških leksema iz aspekta metaforičkih značenja koja se odnose na čoveka ili materijalne realije, utvrđivanja kulturološki determinisanih stereotipa, upućivanja na sličnosti i razlike u konceptualizaciji zoonima u više jezika, vokativne upotrebe zoonima u razgovornom diskursu u invektivnoj funkciji itd.

U zasebnom potpoglavlju svoje studije Novokmet predstavlja leksikografsku obradu zooloških leksema u Rečniku SANU. Prvi problem koji autor zapaža vezan je za njihovo funkcionisanje i u opštem i u terminološkom leksičkom fondu. Model definisanja razrađen je u Rečniku SANU tako što se u definiciji zoonima najpre polazi od opšteg terminološkog naziva za porodicu životinja, koji se daje u množini, dok odrednica u jedini označava naziv pojedinačne životinje koja pripada datoj porodici, što znači da zoološke lekseme u sadržaju primarnog značenja imaju dvostruku nominacionu vrednost, a samo jedna semantička realizacija osnovnog značenja pripada opštem leksičkom fondu, i to ona koja ima sposobnost daljeg semantičkog razvitka, dok je druga vezana za terminološku sferu. Autor predstavlja semantičke komponente zoonima na primeru Rečnika SANU i ukazuje na neusaglašenosti u leksikografskim definicijama, nakon čega daje model definisanja zoonima – arhisema, sema porekla, sema fizičkih

karakteristika, sema osobina, sema funkcije, sema staništa/habitata, sema ishrane i sema kolektivne ekspresije. Ne mora svaka leksema imati popunjeno svako od ovih polja jer to prvenstveno zavisi od značaja koji životinja ima za čoveka na određenom kulturnom i geografskom prostoru, pa tako može izostati sema funkcije, kolektivne ekspresije, staništa itd.

Treće poglavlje pod naslovom *Semantička analiza sekundarnih značenja zooloških leksema – zoonimi kao materijalne realije i kreacije* obuhvata klasifikaciju sekundarnih značenja zoonima u sferi materijalnih realija na tematska polja: oruđe (*guska, žabica, jarac, jež, kozlić, ovan* itd.), oružje (*bik, kurjak, oroz* itd.), predmeti koji služe za igru (muzički instrumenti i njihovi delovi, kao npr. *žabica, kobilica, petlić* i sl.) nakit (*boa, gugutka, žabica* itd.), sportska pomagala (*bubamara, jarac, kozlić*), saobraćajni pojmovi (*ajkula, buba, mečka, pauk* i sl.), odevni predmeti (koji obuhvataju različite delove odeće, ali i ukrase i različita pomagala, te se tu javljaju npr. *kengur, krmača, misirka, patka, pevac*), građevinski pojmovi (*žirafa, jarac, kobila, konj, lastavica* itd.), vojna oprema (*bumbar, zolja, ovan, pelikan* itd.), elektronski uređaji (*bubica, miš, mušica* itd.) i proizvodi životinjskog porekla. Poslednja je tematska skupina raznorodna, budući da objedinjuje sve ono što se može dobiti od životinja, a što podrazumeva i čitav niz pripremljenih radnji. Ovaj vid semantičke derivacije indukovano je uglavnom metonimijom. Autor raspravlja o pitanju razlučivanja metonimije i sinegdohe u primeru *Stavila je lisicu oko vrata*, gde je verovatnije da je značenje indukovano metonimijom, budući da je uobičajenije da se delom naziva celina, a ne celinom deo. Na ovakav tip semantičke derivacije ukazuju i drugi autori, smatrajući je metonimijskom. Interesantna su zapažanja da se u slovenskim jezicima mehanizmi motivacije sekundarnih značenja u sferi materijalnih realija odvijaju po istim principima, a ukoliko razlike postoje, one su proizvod kulturnih osobenosti. U ovom se poglavlju razmatra i pitanje proširivanja semantičke strukture zoonima u domenu inanimatnog, ali ne putem leksičkih i pojmovnih mehanizama kakvi su metafora i metonimija, već putem semantičkog kalkiranja iz drugih jezika, što svakako podrazumeva uklapanje u polisemantičku strukturu već postojeće reči. Upravo ta uklopljenost, koja podrazumeva da semantički kalk ima zajedničke seme sa osnovnim značenjem reči, nekada onemogućava određivanje porekla.

Semantičke komponente koje su glavni motivatori za nastanak metaforičnih značenja zoonima u sferi materijalnih realija autor deli na seme

izgleda i oblika tela, izrazite fizičke karakteristike, veličine, boje, zvučanja, funkcije, kretanja, ponašanja i osobina i seme snage. Kada je reč o metonimiji i sinegdohi kao mehanizmima semantičkog transfera, autor pokazuje kako one nisu naročito produktivne kod ovog tipa leksike te navodi primere zoonima kod kojih se ekstenzije javljaju posredstvom metonimije, ali otvara i niz diskutabilnih pitanja. Kod metafore se u deriviranju značenja jedan deo izvornog domena projektuje na drugi, ciljni domen. Kod metonimije se mapiranje odvija u okviru istog domena (Barcelona, 1997, 12). Situacija je unekoliko komplikovanija u slučaju metonimije kao mehanizma semantičke derivacije. Neki autori smatraju da je svaka konceptualna metafora obavezno motivisana metonimijom. Isto tako, postoje slučajevi u kojima je metonimija motivisana metaforom, o čemu piše Gosens (Goossens, 1990), nazivajući ovu pojavu metaftonimijom (*methaphtonymy*). U analiziranoj se studiji o ovoj pojavi u kraćim crtama piše na osnovu rada Rajne Dragičević (Драгићевић, 2005).

U okviru posebnog potpoglavlja trećega poglavlja Novokmet daje i podelu životinjskih vrsta čiji se nazivi mogu odnositi na materijalne realije, i to iz perspektive iskustva govornih predstavnika, a deli ih na sledećih nekoliko grupa: domaće životinje, divlje životinje, ptice, insekte, ribe/mekušce, vodozemce, gmizavce, beskičmenjake, nekarakteristične za naše krajeve i mitološka bića. Rezultati pokazuju da su nazivi za domaće životinje izvorni domen za semantički transfer u materijalnu sferu onda kada je reč o seoskom domaćinstvu, dok je za predmete iz urbane sredine ili apstraktne pojave vidljiva manja produktivnost ovih zoonima. U semantičkim transformacijama produktivni su i zoonimi koji denotiraju insekte, dok u klasifikaciji nema mnogih naziva za ribe.

Četvrto poglavlje naslovljeno je *Pojmovi koji pripadaju kulturi, prirodi, ljudskim, životinjskim i biljnim organizmima i onomastici*. U okviru narodne kulture autor izdvaja zoonime koji pripadaju tematskoj grupi hrane i pića, pri čemu se proizvodi označeni ovim nazivima ne pripremaju od životinja čiji nazivi motivišu njihov nastanak, već postoji asocijativna ili logička veza između životinje i prehrambenog pojma. Što se kategorije hrane tiče, uglavnom je reč o kolačima koji se prave za određene praznike, gde životinje i njihove figurice imaju određenu ritualnu ulogu. Nazivi za neka jela i pića motivisani su i semom boje ili kakve osobine, npr. naziv *otrovnica* za rakiju. Ovde ulaze i pojmovi vezani za život na selu

i aktivnosti koje se tamo odvijaju, potom sledi tematska grupa društvenih i narodnih igara, običaja, svetkovina, predmeta za igru, učesnika u igrama, među kojima je leksema *vuk* semantički najproduktivnija. Mnoge narodne igre dobile su nazive preko metafore po principu podražavanja ponašanja životinja, karakterističnog načina kretanja, ali i izgleda ili osobine, što je nešto ređe. Autor spominje i materijalnu kulturu odevanja, gde se pronalaze vezovi s motivom životinja. Do semantičkog transfera u nazivima za vezove dolazi putem metonomijskog ili metaforičnog preslikavanja. Sledeću celinu čine apstraktni pojmovi – misli, vesti i ideje, osećanja, ali i neodređeni pojmovi i entiteti, postupci i radnje ili situacije. Misli i ideje se najčešće konceptualizuju kao insekti, koji se i inače u kolektivnoj ekspresiji povezuju s negativnim i napadnim, pa je tako reč o *bubama*, *mušicama*, *buvama* i sl., što potvrđuje i frazeološki fond, gde se ove lekseme javljaju kao sastavnice (*imati bube/bubice u glavi*, *puniti kome glavu mušicama* itd.). U okviru pojmova koji se odnose na vrednost izdvaja se tematska grupa mernih jedinica (npr. *konj*, razg. ‘konjska snaga’, *mazga* zast. ‘starinska mera za težinu’ itd.), gde se ova značenja razvijaju putem metonimije. Nazivi za životinje prisutni su i u tematskoj grupi novčanih jedinica (*kuna*, *som*, *crvendac*, *krokodil*), simboličkoj nominaciji različitih pojmova i entiteta (*jagnje* kao simbol Hrista, *lasta* kao vesnik nečega itd.) i sportskom žargonu (*delfin* kao stil u plivanju, *žabica* kao udarac u fudbalu ili vaterpolu itd.). Nazivi životinja se pojavljuju i u sferi prirode, u koju ulaze atmosferske i druge pojave i prirodni svet koji nas okružuje (*leptirica* 2. a. fig. ‘pahulja, pahuljica snega’; *bubica* ‘kaplja, graška’, *daždvenjak* pokr. ‘vetar koji nosi kišu’ itd.). Ovakve semantičke ekstenzije motivisane su metaforičkim mapiranjem na osnovu sema izgleda, ponašanja, osobina, veličine i kolektivne ekspresije. Zoonimima se može upućivati i na ljudske, životinjske i biljne organizme, a u okviru ovog segmenta izdvaja se tematska grupa ljudskih i životinjskih organa i delova tela, pri čemu se najviše njih odnosi na muške i ženske genitalije (*aždaja*, *koka*, *leptirica* upućuju na ženski polni organ, a *glista*, *kokot*, *patka* na muški). U slučaju ovih ekstenzija aktivne su seme izgleda i oblika tela, veličine, ali i druge. Drugu grupu predstavljaju nazivi za ljudske, životinjske i biljne bolesti, povrede, rane i senzacije na telu, u okviru koje nalazimo lekseme kojima su u kolektivnoj svesti čoveka životinje vrednovane negativno, uglavnom na osnovu neposrednog iskustva ili verovanja da one mogu biti uzročnici

ili prenosnici bolesti, pa će se tako u ovoj grupi naći zoonimi *buba*, *crv*, *grinja*, *guja*, *vuk*, *žaba* itd., koji označavaju životinje od kojih čovek nema posebne koristi, ne uzgaja ih ili ih pak posmatra kao štetočine. I u ovom slučaju autor podrobno objašnjava je li proces transfera izvršen putem metonimijskog ili metaforičkog mapiranja i koje su seme aktivne u slučaju konkretne bolesti.

Posebno potpoglavlje posvećeno je onomastici, tj. nazivima životinja kao antroponimima i fitonimima. U okviru zooantroponimije konstatuje se da preovlađuju antroponimi iz kategorije ptica i divljih životinja. U građenju antroponima veliki značaj ima kulturno i simboličko značenje životinje. U okviru zoofitonimije, tj. fitonima koji su proizvod sekundarne semantičke realizacije zoonima, Novokmet piše samo o manjem delu građe kako bi ilustrovao ovaj tip semantičkih ekstenzija. Autor zaključuje da su ovde izuzetno produktivne sema boje (npr. u slučaju primera *pastrmka* ‘kruška sa crvenim pegama’), izrazite karakteristike, oblika i veličine (jež ‘ukrasna biljka čije okruglasto stablo ima po rebrima bodlje’ i dr.).

Peto poglavlje nosi naslov *Sekundarne semantičke realizacije zooloških leksema koje se odnose na čoveka*, a započinje potpoglavljem u kojem se predstavlja teorijski okvir istraživanja i pojam *zoosemije*, metaforičkog proširenja zoonima na čoveka. Zoomorfna metafora je način karakterizacije čoveka na osnovu poređenja s animalnim svetom (Самарин, 2013). Realizacije značenja ovoga tipa autor smatra ekspresivnima, budući da je konotativna komponenta kod ovih leksema složenija od denotativne jer sadrži vrednosnu, emotivnu i stilsku informaciju (Ристић, 2004, 50). Zoosemija se u studiji posmatra kroz prizmu teorije *Velikog lanca postojanja* Lejkofa i Tamera (Lakoff, Turner, 1989), u kojoj je prikazano hijerarhijsko ustrojstvo u kojem je čovek smešten iznad životinja, ispod kojih se nalaze biljke, a potom i inanimatni objekti, dok najviše mesto zauzima Bog. Entiteti na višem stepenu poseduju sve odlike entiteta na nižem stepenu, ali i neku dodatnu karakteristiku koja im osigurava višu poziciju. U odnosu čoveka i životinje dolazi do dva tipa metaforičkog mapiranja, najpre do metafore ČOVEK JE ŽIVOTINJA, a potom ŽIVOTINJA JE ČOVEK. „U zoomorfnoj metafori, s jedne strane, antropomorfna svojstva, tj. čovjekove osobine, ponašanje, način života, pripisuju se životinjskom liku (slici), a, s druge strane, ta se slika projicira na čovjeka, kojemu se pripisuju zoomorfne osobine (navike, temperament, izgled životinje)” (Matas Ivanković, Blagus

Bartolec, 2019, 104). U vezi s konotativnim značenjem zoonima vredelo bi konsultovati i radove Masline Ljubičić (1994) i Ivane Vidović Bolt (2007), kojih u studiji nema.

Zoosemama se ostvaruje funkcija vrednovanja, kako nadalje pokazuje Novokmet, pišući o zoonimskim metaforama kao sredstvu derogacije muškaraca i žena. Ovim se leksemama mogu okvalifikovati čovekova spoljašnjost (izgled, stanje/aktivnosti, način kretanja) ili psihičke osobine (karakter, ponašanje, emotivna stanja i raspoloženja, inteligencija), a nadalje se te osobine mogu podeliti na pozitivno i negativno konotirane. Zaključak koji se nameće i u Novokmetovoj studiji, ali i u ranijim istraživanjima metaforičkog transfera sa životinje na čoveka, npr. kod Kevečeša (Kövecses, 2010, 154) jeste da prevagu nose negativne karakteristike. Frazološki materijal takođe potvrđuje ovu tezu o dominantnoj konceptualizaciji negativnih svojstava, prvenstveno kada je reč o domaćim životinjama. Novokmet zaključuje da prema nekim životinjama dolazi do stvaranja ambivalentnog odnosa, pa se u zavisnosti od svojstava koja se prenose na čoveka one mogu percipirati pozitivno ili negativno (npr. *vuk*, *ovca* itd.).

Iako dominiraju negativne crte, u svakom od nabrojanih domena javljaju se i karakteristike ili ponašanja koja se vrednuju pozitivno, pri čemu je za neke od njih ciljni domen muškarac, za neke žena, a neki su neutralni. Od fizičkih karakteristika u srpskoj se kulturi najpozitivnije vrednuju snaga, zdravlje, privlačnost, brzo kretanje. Osobina fizičke snage pripisuje se muškarcima (*bik*, *pastuv*, *ždrebac*), a privlačan fizički izgled dovodi se u vezu prevashodno sa ženom (*mačka*, *košuta*, *lavica*), što donosi i uvide u tradicionalnu podelu socijalnih i radnih uloga, ali i patrijarhalno društvo i ustaljene vrednosti, te se žena konceptualizuje kroz ulogu supruge i majke. Nepoželjne fizičke karakteristike vezuju se za debljinu, veličinu, nezgrapno kretanje, životnu dob, ali i fizički izgled poput ružnoće, zatim i nedovoljnu higijenu, pa će tako imenica *ajkula* označavati krupniju devojkicu, a *akrep* mršavu i ružnu žensku osobu, *dabar* zubatog mladića, *krmača* neurednu, prljavu i bezobraznu žensku osobu, *majmun* ružnog čoveka itd. Često se negativne fizičke karakteristike udružuju sa psihičkim te se tako nezgrapnost u jezičkoj slici sveta dovodi u vezu sa smanjenim intelektom ili pak lenjošću (*krava*, *bik* i sl.), a veoma često i glupošću, prvenstveno kad je reč o sporom kretanju nastalom kao posledica krupne i nezgrapne građe, što se u slici sveta reflektuje i na usporenu mentalnu aktivnost.

U okviru pozitivnih psihičkih karakteristika čoveka Novokmet razlikuje nekoliko domena – karaktera, ponašanja i inteligencije, te se u okviru njih izdvajaju posebni koncepti (lojalnosti, krotkosti, hrabrosti, marljivo-sti, dostojanstvenosti, mudrosti, snalažljivosti itd.). Većina se pak primera odnosi na muškarce, ali postoje i neki neutralni (*bubica, zverka, pčela* itd.). Nepoželjne ljudske psihičke osobine razvrstane su takođe u nekoliko kategorija – intelekt, karakter, ponašanje i osobine, emotivna stanja. Prevagu odnose zoonimi koji referišu na ljudsku glupost (*bik, vo, govredo, gorila, guska, kokoška, krava, magarac, majmun, ovan, som* itd.). Nazivima za životinje upućuje se na čitav niz nepoželjnih psihičkih osobina kod čoveka, a dominiraju nazivi koji se odnose na domaće životinje, divlje ptice i insekte, što je motivisano ljudskim iskustvom, ali i kulturološkim stereotipima, pri čemu i religijski tekstovi igraju značajnu ulogu. Kod karakternih osobina češće je preslikavanje na ciljni domen MUŠKARAC nego ŽENA. Žene bivaju kvalifikovane kao zlobne i lenje, što ima veze i sa podelom rada, tj. percepcijom žene kao domaćice, dok se na muškarca odnose osobine poput škrtosti, pohlepe, kukavičluka, surovosti, tvrdoglavosti itd. U semantičkim ekstenzijama naziva za životinje reflektuje se i društveno nepoželjno ponašanje. U ovoj kategoriji prednjače nevaspitanost, prostakluk i primitivizam, brbljivost, grabežljivost i varanje. Dosta je zoonima koji upućuju i na seksualnost muškaraca i žena. Seksualnost žene konotirana je negativno putem osude, a označena kao razularenost i nemoralnost (*kučka, kuja*), dok se seksualnost muškarca poima kroz prizmu potencije i energije (*pastuv, ždrebac* i sl.). Iako u manjem broju, prisutni su i zoonimi koji se koriste u funkciji umiljavanja i tepanja (*bubica, cica, mače, mišić* itd.). Osim hipokoristika javljaju se i uvredljivi nazivi (*džukela, kobila, magarac, pseto* i dr.). U žargonu se njima referiše i na pripadnike određenih profesionalnih ili društvenih grupa.

U šestom poglavlju naslovljenom *Preporuke za unapređenje leksikografske obrade zooloških leksema* Novokmet piše o problemima u strukturiranju rečničke definicije koji obuhvataju neusaglašenosti vezane prevashodno za raspored nadređenih i podređenih pojmova, izostanak određenih semantičkih komponenata te predočava da komponente treba razvrstati prema logičkim i hronološkim prioritetima. S druge strane, pažnju treba posvetiti i nedijagnostičkim obeležjima, pomoću kojih se životinja smešta u okvire određene kulture. Autor se osvrće i na kritiku

tzv. naučno zasnovanih definicija na primeru koji navodi Aleksandar Isačenko, a o čemu će kasnije govoriti i Bartminjski (Bartmiński, 2006, 75), ukazujući na činjenicu da objektivnost i naučnost enciklopedijski zasnovanih definicija nije u saglasnosti s načinom na koji čovek percipira svet oko sebe. Novokmet istovremeno ukazuje na značaj sema kolektivne ekspresije i na činjenicu da se u rečnicima one javljaju u okviru definicija nekih naziva životinja, dok ih kod nekih nema, međutim, poteškoće se očituju upravo i u ambivalentnom odnosu prema životinjama, dok se u pojedinim slučajevima seme kolektivne ekspresije ne mogu jasno protumačiti. Novokmet ukazuje i na to koje su seme često izostavljane iz leksikografskih definicija, ali i na značenja koja su prisutna u govornoj praksi, a u opisnim rečnicima ih nema. Primarna i sekundarna značenja pojedinih zoonima mogu se postepeno udaljiti te se o njima može misliti kao o potencijalnim homonimima.

Ono što treba izdvojiti kao poseban kvalitet ove studije jesu opsežnost analiziranog materijala, precizna koncepcija i odabrana metodologija, tj. interdisciplinarni pristup problematici, što omogućava studiji da svoj doprinos da ne samo u oblasti leksikologije i leksikografije nego i lingvokulturologije i kognitivne lingvistike jer ispituje formiranje jezičke slike sveta nosilaca srpskog jezika i koncepata koje zajednica oblikuje i fiksira u jeziku. Posebna vrednost rada jeste upotpunjavanje semantičke strukture onim semantičkim realizacijama koje su prisutne u praksi, ali ih ne potvrđuju rečnici, ukazivanje na manjkavosti dosadašnje leksikografske prakse i predlaganje konkretnih rešenja. Sitniji nedostaci rada jesu što se ne obraća više pažnje na teorije i postulate razrađene u okviru lingvokulturologije, čiji se termin vezuje za frazeološku školu Veronike Telije (Телия, 1996). U literaturi nedostaje i nekoliko značajnih novijih naslova, kao što su monografije Branke Barčot (2017) i Gordane Štrbac (Штрбац, 2018), međutim, činjenica je da je autor izvanredno upućen u literaturu, prvenstveno na slovenskom jezičkom prostoru i da svojom analizom prodire u suštinu problematike. Pisana visokim naučnim stilom, studija Slobodana Novokmeta biće odlično štivo i izvor informacija svim naučnicima u potrazi za novim i svežim pogledom na mesto zoonima u jeziku i kulturi, ali i široj javnosti, kojoj može ponuditi izuzetno zanimljivu priču o rečima.

Literatura

- Barcelona, A. (1997). *Cognitive Linguistics: A Usable Approach*. „Cuadernos de Filología Inglesa” 6/2, str. 7–32.
- Barcelona, A. (2000). *Introduction: The Cognitive Theory of Metaphor and Metonymy*. U: *Metaphor and Metonymy at the Crossroads*. Ur. A. Barcelona. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, str. 1–28, <https://doi.org/10.1515/9783110894677.1>.
- Barčot, B. (2017). *Lingvokulturologija i zoonimska frazeologija*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Bartmiński, J. (2006). *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Goossens, L. (1990). *Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action*. „Cognitive Linguistics” 1, str. 323–340, <https://doi.org/10.1515/cogl.1990.1.3.323>.
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor. A practical introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G., Turner, M. (1989). *More than Cool Reason. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470986.001.0001>.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*, vol. 1–2. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ljubičić, M. (1994). *O hrvatskim zoonimima: konotativno značenje i frazeologija*. „Filologija” 22–23, str. 245–252.
- Matas Ivanković, I., Blagus Bartolec, G. (2019). *Ptice u hrvatskom jeziku na putu od prototipnoga do figurativnoga značenja: rječnička i korpusna perspektiva*. U: *Słowiańszczyzna z ptasiej perspektywy*. Ur. M. Baer. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, str. 103–113.
- Nida, E. (1979). *Componential Analysis of Meaning*. The Hague–Paris–New York: Mouton Publishers, <https://doi.org/10.1515/9783110828696>.
- Taylor, J. (1995). *Linguistic Categorization: Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Vidović Bolt, I. (2007). *Metaforika zoonima u hrvatskoj frazeologiji*. U: *Kulturni bestijarij*. Ur. S. Marjanić, A. Zaradija Kiš. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatska sveučilišna naklada, str. 403–424.
- Waśniewska, M. (2018). *A Dog or a Wolf – The Role of Connotations in Animalistic Metaphors and the Process of Dehumanisation*. „New Horizons in English Studies” no. 3, str. 3–17, <https://doi.org/10.17951/nh.2018.3.3>.
- Драгићевић, Р. (2005). *Метафтонимија*. „Научни састанак слависта у Вукове дане” бр. 34/3, 185–191.
- Драгићевић, Р. (2007). *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- Мршевић-Радовић, Д. (2008). *Фразеологија и национална култура*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

- Ристић, С. (2004). *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Самарин, А. В. (2013). *Зоометафоры в русской и английской лингвокультурах*. „Фундаментальные исследования” № 8–6, str. 1491–1494.
- Телия, В. (1996). *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа «Языки русской культуры».
- Штрбац, Г. (2018). *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.
- [Dragičević, R. (2005). *Metafonimija*. „Научни састанак slavista u Vukove dane” br. 34/3, str. 185–191.
- Dragičević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Београд: Zavod za udžbenike.
- Mršević-Radović, D. (2008). *Frazeologija i nacionalna kultura*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Ristić, S. (2004). *Експресивна лексика у српском језику*. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Самарин, А. В. (2013). *Zoometafory v ruskoj i englijskoj lingvokul'turah*. „Fundamental'nye issledovalnija” № 8–6, str. 1491–1494.
- Telia, V. (1996). *Russkaja frazeologija. Semantičeskij, pragmatičeskij i lingvokul'turogičeskij aspekti*. Москва: Школа „Jazyki russoj kul'tury”.
- Štrbac, G. (2018). *Frazeologija o čoveku i čovek u frazeologiji*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет].